

The Role of Secular Discourses in Modern Iraq in Advancing US Objectives

Mohammad Kamali Gooki^{*}

Iraq experienced political stability under the long-standing Ba'athist regime. However, due to the Ba'athists' authoritarian and anti-religious policies, the Iraqi people lacked political and religious freedom. This equation was reversed after the US intervention and the overthrow of the Ba'athist regime. The people seemingly gained political and religious freedom through the establishment of a parliamentary democracy. However, they faced numerous crises in return, including state-building, security, economic, cultural, and social fragmentation crises. These crises stemmed from the US's attempt to impose a Western secular culture on a traditional and religious society to advance its own interests. Considering the history of Islamism in Iraq and its position on the axis of resistance, understanding the role of secular discourses in advancing US objectives is of great importance. This research, based on discourse analysis, seeks to answer the main question of the role of secular discourses in advancing US objectives in Iraq. Based on the research, three main secular discourses can be identified in modern Iraq: right-wing liberal secularism, left-wing social secularism, and nationalist secularism, with right-wing secularism being the dominant one. Each of these discourses serves US interests in different ways, which are explained in the text of the article. Secular discourses have played a significant role in advancing US objectives in Iraq. These discourses have helped to Legitimize the US intervention in Iraq: Secular discourses have been used to justify the US invasion of Iraq as a necessary step to liberate the Iraqi people from a repressive regime and to establish a democratic state. Promote US values: Secular discourses have been used to promote US values such as democracy, human rights, and freedom. Counteract Islamist extremism: Secular discourses have been used to counter the influence of Islamist extremist groups such as ISIS. Secular discourses have played a significant role in advancing US objectives in Iraq. These discourses have helped to legitimize the US intervention in Iraq, promote US values, and counteract Islamist extremism. However, the future of secularism in Iraq is uncertain. The country is facing numerous challenges, including sectarian violence, economic instability, and political corruption. These challenges could lead to a resurgence of Islamist extremism and a decline in support for secularism.

Keywords: Iraq, Liberalism, Nationalism, Secularism, Socialism, US.

^{*} Assistant Professor, Law, Political Sciences and History, Department of Political Sciences, Yazd University, Yazd, I.R.Iran.
m.kamali@yazd.ac.ir

دو فصلنامه علمی «دانش سیاسی»، مقاله پژوهشی، سال یستم‌ویکم، شماره اول (پیاپی ۴۱)، بهار و تابستان ۱۴۰۴، صص. ۲۳۷-۲۶۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴

مقاله برای بازنگری به مدت ۴ روز نزد نویسنده بوده است.

جریان‌های سکولار عراقی و ایجاد فرصت برای تحقق اهداف آمریکا در این کشور^۱

محمد کمالی گوکی*

چکیده

با توجه به پیشینه اسلام‌گرایی در عراق و جایگاه این کشور در محور مقاومت، شناخت نقش جریان‌های سکولار در پیشبرد اهداف آمریکا در عراق پس از صدام مهم است. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال کلیدی است که جریان‌های سکولار عراقی در تحقق اهداف آمریکا چه فرصت‌هایی را ایجاد کرده‌اند؟ برای این منظور از نظریه کارکردگرایی جهت تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که سه جریان سکولار در عراق پس از صدام وجود داشته است: سکولارهای راست لیبرال که بیشتر در ابعاد فرهنگی و اقتصادی فعالیت می‌کنند و از طریق ترویج ارزش‌ها و ایده‌های غربی به پیشبرد اهداف آمریکا در عراق کمک کرده‌اند. سکولارهای چپ سوسیالیست که در کنار فعالیت در حوزه‌های فرهنگی و اقتصادی، بر مبارزه با اسلام‌گرایی و ترویج عدالت اجتماعی نیز تأکید دارند؛ به‌صورت غیرمستقیم به تحقق اهداف آمریکا مساعدت نموده‌اند. گروه سوم سکولارهای ناسیونالیست هستند که بر حفظ هویت ملی عراق و استقلال این کشور از نفوذ خارجی تأکید دارند. باین‌حال، برخی از آنها در راستای تحقق اهداف خود، به همکاری با آمریکا پرداخته‌اند و همین امر به تضعیف هویت ملی عراق و وابستگی این کشور به آمریکا کمک کرده است. در بین این سه گروه، سکولارهای راست لیبرال بیشترین فرصت را برای آمریکا ایجاد نموده‌اند.

واژگان کلیدی: ایالات متحده، سکولاریسم، سوسیالیسم، عراق، فرصت، ناسیونالیسم، کارکردگرایی، لیبرالیسم.

* استادیار علوم سیاسی، دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ، دانشگاه یزد، یزد، جمهوری اسلامی ایران.
m.kamali@yazd.ac.ir

مقدمه

بیان مسئله: در پی سقوط رژیم بعثی در عراق و ورود نیروهای ائتلاف بین‌المللی به رهبری آمریکا به این کشور، شاهد وقوع رخداد‌های متعددی در سیاست و حکومت این کشور می‌باشیم که مهم‌ترین آن فعال‌شدن جریان‌های سکولار است. دغدغه پژوهش حاضر ناظر به نوع مناسباتی است که بین اهداف آمریکا و رفتار جریان‌های سکولار در عراق پدید آمده است.

اهمیت: از آنجاکه نتایج این پژوهش می‌تواند برای تصمیم‌سازان جبهه مقاومت مفید بوده و به فهم صحیح تهدیدات بالقوه قدرت‌گیری جریان‌های سکولار در عراق علیه ابعاد فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی محور مقاومت و جریان اسلام‌گرا کمک نماید؛ پژوهش دارای اهمیت راهبردی است.

ضرورت: از آنجاکه جریان‌های سکولار نقش مؤثری در پیشبرد اهداف آمریکا در عراق دارند، کم‌توجهی و یا بی‌توجهی به نقش و اهداف آنها می‌تواند موجب شکل‌گیری تفسیرهای نادرست و گمراه‌کننده از وضعیت سیاسی اجتماعی عراق شده و از این طریق سیاست‌های عملی جبهه مقاومت را تضعیف می‌نماید. براین‌اساس پژوهش حاضر دارای ضرورت کاربردی می‌باشد.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش کمک به ارتقای رویکرد تحلیلی جبهه مقاومت از وضعیت عراق از طریق تحلیل مناسبات بین جریان‌های سکولار و آمریکا در این کشور است. دو هدف فرعی نیز عبارت‌اند از: شناسایی گونه‌های مختلف جریان‌های سکولار در عراق؛ و تقویت شناخت پیامدها و تأثیرات ناشی از سکولارسازی در جامعه عراق.

سؤال‌ها و فرضیه: این پژوهش فرضیه‌آزما نبوده و بر نظام سؤال‌ها استوار است. پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: نقش جریان‌های سکولار عراقی در تحقق اهداف آمریکا در این کشور چه بوده است؟ دو سؤال فرعی پژوهش نیز عبارت‌اند از: انواع جریان‌های سکولار در عراق کدامند؟ و اهداف آمریکا در عراق چه بوده‌اند؟

روش: پژوهش حاضر از حیث نوع، کاربردی و از حیث رویکرد محققان توصیفی - تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و برای تحلیل از روش «نظریه مبنا» (نظریه کارکردگرایی) استفاده شده که در بخش مبانی نظری معرفی شده است.

۱. پیشینه پژوهش

سابقه مطالعاتی این موضوع در دو سطح قابل بررسی است:

۱-۱. پیشینه موضوع در نشریه دانش سیاسی

در این نشریه تاکنون شش مقاله مرتبط با موضوع تحولات عراق چاپ شده که از حیث موضوعی می‌توان آنها را در دو دسته قرار داد:

الف. مقاله‌هایی که به بررسی نقش بازیگران سیاسی در عراق اختصاص دارند. از این منظر مهم‌ترین بازیگرانی که مدنظر بوده‌اند عبارت‌اند از: داعش (رحیمی مقدم و عباس‌زاده فتح‌آبادی، ۱۴۰۲)؛ آمریکا و متحدانش (حاجی یوسفی، ۱۳۸۸)، آیت‌الله سیستانی (طهرانی‌زاده؛ احدی و ذاکریان امیری، ۱۴۰۱)، محور مقاومت (انصاری بارده؛ حسین‌زاده و نیلی، ۱۴۰۲) و جمهوری اسلامی ایران (سیمبر؛ فاضلی و رضاپور، ۱۴۰۰) پرداخته‌اند.

ب. مقاله‌هایی که به تحلیل شرایط داخلی و نقش جریان‌های سیاسی توجه نموده‌اند. از این منظر می‌توان به مقاله شمس‌الدینی و دیگران (۱۴۰۰) اشاره داشت که اگرچه به جایگاه و نقش برخی جریان‌های سیاسی در نظام سیاسی نوین عراق اشاره داشته؛ اما دغدغه اصلی آن بحث بحث مردم‌سالاری در عراق جدید است.

چنان‌که ملاحظه می‌شود عمده منابع موجود یا به‌صورت مستقل به تحلیل رفتار جریان‌های سکولار عراقی نپرداخته‌اند و یا اینکه فقط به نقش آنها در بحث مردم‌سالاری انجمنی عطف توجه نموده‌اند که از موضوع پژوهش حاضر متمایز است.

۲-۱. سابقه پژوهش در سایر منابع علمی

آثار متعددی در سال‌های اخیر درباره عراق منتشر شده که محور اصلی آنها را جنگ آمریکا و یا حضور داعش در عراق شکل می‌دهد؛ بنابراین به‌صورت مستقیم پژوهشی در مسئله پژوهش حاضر منتشر نشده؛ اما به‌صورت غیرمستقیم می‌توان آثاری را به شرح زیر سراغ گرفت که از حیث موضوعی به دو دسته قابل تقسیم هستند:

الف. شناخت جریان‌های سیاسی در عراق نوین: از این دسته می‌توان به مقاله سهرابی و دیگران (۱۳۹۵) اشاره کرد. در این مقاله نویسندگان با هدف اصلی بررسی مهم‌ترین و تأثیرگذارترین گروه‌های فرهنگی - سیاسی موجود در عراق با تأکید به سه هویت

کرد، شیعه و سنی، دسته‌بندی جامعی از تمام جریان‌های اعم از اسلام‌گرا و غرب‌گرا انجام می‌دهند. همچنین لطیف الزبیدی (۱۳۹۵) در کتابش به تشریح احزاب و جریان‌های فکری مؤثر در عراق پس‌اصدام پرداخته است؛ البته در این آثار دسته‌بندی مشخصی از جریان‌های فکری مؤثر در عراق نوین ارائه نشده است.

ب. نقش آمریکا در تغییر ساختار عراق در جهت تأمین اهداف خود: در این زمینه می‌توان به مقاله جعفری هرنندی و دیگران (۱۴۰۰) اشاره کرد. یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که آمریکا با ایجاد ساختارهای مؤثر در عراق، در پی نهادینه‌نمودن نفوذ خود در این کشور است تا استقلال و امنیت ملی عراق در گرو تأمین منافع آمریکا قرار گیرد. همچنین در کتاب اسدی (۱۳۹۴)، به نقش آمریکا در دولت‌سازی عراق جدید اشاره شده و اینکه چگونه دولت‌سازی در عراق در راستای تأمین اهداف آمریکایی قرار گرفته است.

چنان‌که ملاحظه می‌شود، تاکنون پژوهشی در خصوص شناخت جریان‌های سکولار و نقش آنها در سیاست عراق صورت نگرفته است. علاوه‌براین تحلیل فرصت‌هایی که جریان‌های سکولار برای آمریکا فراهم می‌کند، موردتوجه مستقل نبوده است. با عنایت به این دو مورد نوآوری مقاله حاضر تأیید می‌شود.

۲. مبانی مفهومی و نظری

این پژوهش بر مقوله اصلی سکولاریسم استوار است که در ادامه ابعاد مفهومی و نظری آن می‌آید:

۲-۱. سکولاریسم

از آنجاکه مقوله محوری پژوهش حاضر را شکل می‌دهد، در ادامه حدود مفهومی و نظری آن ترسیم شده است:

الف. تعریف: سکولاریسم از ریشه لاتین «*seculum*»، به معنای «این جهان»، گرفته شده است.^۲ در فارسی از آن به دنیاپرستی، اعتقاد به اصالت امور دنیوی، جدا شدن دین از دنیا، نادینی‌گری، مخالفت با شرعیات و مطالب دینی، عرف‌گرایی و تقدّس‌زدایی تعبیر می‌شود (بريجانيان، ۱۳۷۱، ص. ۷۸۰). این واژه را اولین بار جورج اچ. جی. هول‌پوک

در حدود سال ۱۸۴۶م. به‌طور رسمی در انگلستان مطرح کرد. او در کتاب خود به نام «سکولاریسم انگلیسی»، سکولاریسم را این‌گونه تعریف می‌کند: «سکولاریسم شیوه و قانون زیستن است که بر اساس مادیات بنا نهاده شده است و به‌صورت کلی برای کسانی است که باورهای مذهبی را ناکافی یا غیرقابل اطمینان یا غیرقابل باور یافته‌اند» (Holyoake, 1896, pp. 47-48). مدافعان سکولاریسم به‌طور آگاهانه همه اشکال اعتقاد به امور ماورای طبیعی را رد می‌کنند و اصول غیردینی و یا ضددینی را بنیاد اخلاق شخصی و سازمان‌دهی اجتماع قرار می‌دهند (آشوری، ۱۳۸۱، ص. ۲۰۱).

ب. گونه‌ها: سکولاریسم به‌عنوان یک مکتب فکری قابلیت ترکیب با گرایش‌های سیاسی مختلف را دارد، به‌گونه‌ای که می‌توان طیف متنوعی از نظریه‌های سکولاریسم را در عمل شناسایی و معرفی نمود. از این‌منظر سکولاریسم نظریه‌ای است که اهداف معرفتی و اجرایی مختلف - اما مرتبطی - را طرح و دنبال می‌نماید. مهم‌ترین این اهداف رد عرصه سیاسی عبارت‌اند از (نک. سروش و دیگران، ۱۳۸۱):

اول. طرح جریان‌های سیاسی‌ای که قائل به ضرورت جدایی دو عرصه دین و سیاست به‌دلیل تفاوت‌های ماهوی این دو هستند.

دوم. طرح جریان‌های سیاسی‌ای که قائل به ضرورت جدایی دو عرصه دین و دولت به‌دلیل تفاوت‌های ساختاری این دو هستند. نزد ایشان سکولاریسم معنایی دقیق‌تر و محدودتر دارد و آن هم اینکه تأسیس دولت امری عرفی بوده و نباید با آموزه‌های دینی مرتبط باشد.

سوم. طرح جریان‌های سیاسی‌ای که قائل به ضرورت جدایی دو عرصه دین و حکومت به‌دلیل تفاوت‌های کارکردی این دو هستند. از این‌منظر سکولاریسم به معنایی بسیار خاص مدنظر است که ورود آموزه‌ای دینی به عرصه اداره امور سیاسی را نیز نفی می‌کند.

چنان‌که ملاحظه می‌شود، سکولاریسم با اشکالی چون سیاست سکولار، دولت سکولار و حکومت سکولار مطرح شده که در جامعه عراق و در حد بحث حاضر بیشتر ترکیب دولت و حکومت سکولار مدنظر است.

۲-۲. نظریه کارکردگرایی

محور نظریه کارکردگرایی را یک ایده اصلی شکل می‌دهد و آن هم اینکه: هر نظام دارای مجموعه‌ای از تأثیرات و آثار در عرصه خارجی است که می‌توان آنها را به سه دسته اصلی تقسیم نمود (نک. گراهام، ۱۳۹۴):

اول. کاربرد، که دلالت بر مجموع خروجی‌های یک نظام دارد؛ چه این خروجی‌ها مطابق با فلسفه وجودی نظام باشد یا خیر؛ چه متناسب با ساختار نظام باشد یا خیر. **دوم. کارکرد،** که دلالت بر آن دسته از خروجی‌های نظام دارد که اگرچه مطابق با فلسفه وجودی نظام نیستند، اما با ساختار نظام تناسب دارند.

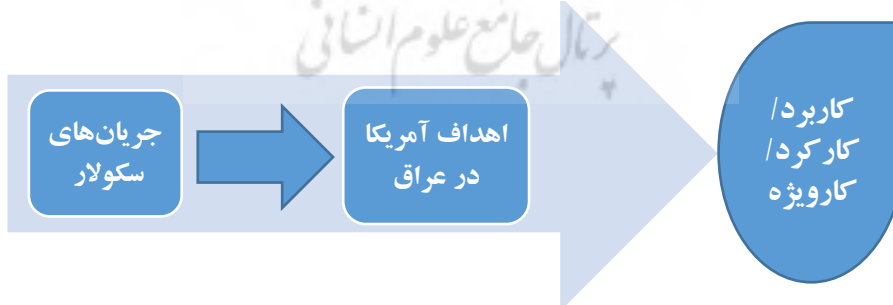
سوم. کارویژه، که دلالت بر آن دسته از خروجی‌های نظام دارد که صرفاً مطابق با فلسفه وجودی آن هستند.

نظریه کارکردگرایی از آن حیث که می‌تواند نقش هر نظام را در عرصه خارجی به خوبی تبیین نماید، در پژوهش حاضر به عنوان نظریه مبنا (راهنما برای تحلیل داده‌ها) انتخاب شده است. با این توصیف می‌توان چنین اظهار داشت که در مقام تحلیل نقش جریان‌های سکولار، خروجی جریان‌های مزبور در ارتباط با اهداف آمریکا در عراق مدنظر خواهند بود.

بر این اساس می‌توان الگوی تحلیل مقاله حاضر را به شکل زیر ترسیم نمود:

شکل شماره (۱): الگوی تحلیل مناسبات نقش جریان‌های سکولار اهداف آمریکا

در چهارچوب نظریه کارکردگرایی

(طراحی توسط نویسنده)

۳. جریان‌شناسی سکولاریسم در عراق جدید

برای سکولاریسم در عراق می‌توان ریشه‌هایی حدود یک قرن سراغ گرفت. در عراق پس از فروپاشی عثمانی و تشکیل پادشاهی فیصل، نخبگان و تحصیل‌کردگان، به‌ویژه در محافل دانشگاهی، ادبی و هنری به اشاعه مفاهیم سکولاریسم و ابراز آن و رفتار طبق توصیه‌های این مکتب پرداخته‌اند. سکولاریسم همچون خط پررنگی به همه جای عراق سر کشیده و از بین همه نژادها، قومیت‌ها و مذاهب این کشور یارکشی کرده است. در دوران چیرگی حزب بعث بر عراق، ساختار نظام سیاسی به‌گونه‌ای بود که بیش از هر چیز به جریان‌های ملی‌گرای سکولار بها داده می‌شد؛ اما پس از اشغال و حضور آمریکا، تمام جریان‌های سکولار با حمایت آمریکا فرصت نضج یافتند و هریک به طریقی در ساختار سیاسی عراق نوین نقش‌آفرینی کردند. مهم‌ترین این جریان‌ها عبارت‌اند از:

۳-۱. جریان سکولار لیبرال (داست)

پس از سرنگونی رژیم بعث در عراق، با حمایت‌های آمریکا جریان‌های سکولار امکان قدرت‌گیری بیشتری نسبت به سایر جریان‌ها در عراق پیدا کردند. در این میان جریان سکولار لیبرال به دلیل نزدیکی بیشتر نسبت به سیاست‌های آمریکا امکان ظهور و بروز بیشتری یافته‌اند. آنها با تأکید بر تقدس‌زدایی از حکومت و عرفی‌سازی قوانین، به‌دنبال تحقق ارزش‌های لیبرال هستند و سرمایه‌داری، فردگرایی، مصرف‌گرایی، حقوق بشر غربی را ارزش‌هایی والا برای جامعه عراق می‌دانند. شاخص‌ترین گروه این جریان حزب کنگره ملی عراق^۳ است که به رهبری احمد چلبی در روزهای نخستین جنگ با ۷۰۰ تن از شبه‌نظامیان حامی خود با کمک پنتاگون وارد ناصریه عراق شد. روابط حزب کنگره ملی عراق با آمریکایی‌ها بسیار عمیق و گسترده است. در یک تحلیل شاید بتوان گفت اساس پیدایش این گروه به جنگ عراق و کویت سال ۱۹۹۱ ارتباط دارد. درواقع آمریکایی‌ها در جنگ ۱۹۹۱ چون دیدند که جایگزینی برای نظام صدام ندارند و با انتفاضه شعبانیه شیعیان عراق امکان دارد کار به‌دست نیروهای نزدیک به ایران بیفتد، چراغ سبز سرکوب انقلابیون را به صدام داد.^۴ پس از این سال‌ها بود که حزب کنگره

ملی عراق با کمک آمریکایی‌ها نضج گرفته و حمایت شد (Austin, 2005, p. 47) تا شاید خلاً موجود در سال ۱۹۹۱ بار دیگر تکرار نشود. نیروهای وابسته به احمد چلبی از همان روزهای نخست تلاش خود را در ایجاد جایگزینی لیبرال برای حکومت بعث مصروف داشتند. آنها در مرام‌نامه سیاسی خود سه اصل سکولاریسم، لیبرالیسم و دولت رفاه را به‌عنوان مشی خود ذکر کرده‌اند.^۵

گروه دیگری که در بدو اشغال عراق در قالب این جریان قرار می‌گیرد و در دوره پسا صدام نقش برجسته‌ای ایفا کرده، حزب وفاق ملی عراق است. این حزب در اثنای جنگ خلیج فارس به سال ۱۹۹۱ از سوی ایاد علاوی تشکیل شد.^۶ این حزب در تارنمای رسمی خود، علاوه بر سه شعار «لیبرالیسم، ترقی‌خواهی و سکولاریسم»، اهدافش را چنین برشمرده است: تلاش برای دستیابی به مردم‌سالاری واقعی و وضع قوانینی که به حقوق بشر مطابق با قطعنامه‌های سازمان ملل متحد که شامل آزادی کامل برای همه عقاید سیاسی باشد؛ تلاش برای دستیابی به استقلال کامل نظام قضایی از قوه مقننه و مجریه به‌گونه‌ای که حقوق برابر برای همه عراقی‌ها صرف‌نظر از ملیت، مذهب، فرهنگ و گرایش سیاسی تضمین شود؛ کار بر روی بازگشت عراقی‌هایی که در نتیجه وحشیگری رژیم صدام به اجبار آواره و فرار کرده‌اند و تشویق دولت جدید برای ایجاد قانون ملیت جدید که حقوق کامل شهروندان را تضمین می‌کند و بالاخره کلیه قوانین قبلی که باعث آسیب به شهروندان عراقی شده را مورد بازنگری قرار داده و آنها را جبران کند.^۷

درمجموع می‌توان چنین اظهار داشت که جریان سکولار لیبرال با دال مرکزی آزادی به‌دنبال مفصل‌بندی مدلول‌های غربی در جامعه سنتی و مذهبی عراق است. این جریان با کمک آمریکا در دو دهه اخیر از طریق ابزار رسانه (شبکه الشرقیه، السومریه و الحره)، دانشگاه آمریکایی بغداد و سلیمانیه و اقدامات فرهنگی از طریق نهادهای به‌ظاهر مردم‌نهاد و سازمان‌های آمریکایی مانند آژانس توسعه بین‌المللی^۸ به‌شدت دنبال به هژمونی‌رساندن این گفتمان در مقابل سایر جریان‌ها است.^۹ آنها با بازنمایی مفاهیم عامه‌پسندی مانند حقوق بشر، آزادی، توسعه اقتصادی، و مردم‌سالاری ذیل اصل آزادی‌خواهی در صدد تغییر فرهنگ عراقی‌ها هستند؛ اما درواقع در پشت این همه این مفاهیم روایتی غربگرا و مخالف و معارض اسلام نهفته است.

۲-۳. جریان سوسیال سکولار (چپ)

سکولارهای چپ بر ایده مرکزی برابری تأکید دارند. این جریان در برخی مؤلفه‌ها مانند خصوصی‌سازی در اقتصاد، کوچک‌کردن دولت، آزادی‌محوری و از همه مهم‌تر فردمحوری با غرب و آمریکا مخالتهایی دارند؛ اما در نگاه سکولار و غیردینی با آمریکا همراهی می‌کنند. این جریان نیز در دوران صدام زمینه ظهور و بروز پررنگی نداشت؛ اما پس از حمله آمریکا فضا برای رشد و گسترش فراهم شد. برخی از مصادیق بارز آن جریان در عراق عبارت‌اند از: حزب دموکرات کردستان به رهبری مسعود بارزانی و اتحادیه میهنی کردستان به رهبری سابق جلال طالبانی و فعلی بافل طالبانی. مرام سیاسی این دو حزب چنان‌که خود تصریح کرده‌اند ملی‌گرایی کردی، سکولاریسم و سوسیال دموکراسی است.^{۱۰} در نخستین ماه‌های روی کار آمدن بوش، جلال طالبانی و مسعود بارزانی طی نامه‌ای آمریکا را تکیه گاه خود اعلام کردند (شیخ عطار، ۱۳۸۲، صص. ۱۴۲-۱۴۴). این دو حزب در آخرین انتخابات مجلس عراق درصد بالایی از کرسی‌های مجلس عراق را به‌دست آوردند. حزب دموکرات حزب چهارم و اتحاد میهنی حزب ششم انتخابات شد.^{۱۱}

در کنار این دو حزب گروه‌های بسیار دیگری وجود دارند که با این گرایش در سیاست عراق اعمال نفوذ می‌کنند. کنگره آزادی عراق یک سازمان سیاسی سوسیالیست، ترقی‌خواه، مردم‌سالارانه و سکولاریست است که در این دسته قرار می‌گیرد. این کنگره در سال ۲۰۰۵ توسط گروه‌های کارگری، گروه‌های زنان، دانشجویان و گروه‌های محلات تشکیل شد که دغدغه مسائلی از قبیل خشونت فرقه‌ای، بعثیسم، اسلام‌گرایی و ملی‌گرایی را داشتند. کنگره آزادی در اعتراضات و مسائلی مانند امنیت در دوران پس از اشغال فعال بود.^{۱۲} کنگره آزادی شبکه‌ای تلویزیونی را با نام سنا تی‌وی اداره می‌کند. این شبکه تلویزیونی برای مدتی برنامه‌های خود را به‌صورت مشترک با تلویزیون پرتو متعلق به حزب حکمتیست از ایران که جریانی چپ کمونیستی است، بر روی یک کانال به نام کانال ۶ پخش می‌کند.^{۱۳} جنبش تغییر یا جنبش گوران و حزب کمونیست عراق نیز در این دسته قرار می‌گیرند که نقش روبه‌افزایشی در عراق بازی می‌کنند. این احزاب در عین حال که مخالف ارزش‌های آمریکایی هستند، با نشانه‌های دینی در جامعه عراق هم مخالفند^{۱۴} و لذا برای توازن با

نیروهای مذهبی حضور آمریکا در عراق را ضروری می‌دانند. این جریان نیز با دال مرکزی برابری و مدلول‌های دولت قوی، اجتماع‌گرایی، ضداسلام‌گرایی به مفصل‌بندی ایده خود برای هژمونی در عراق می‌پردازد. خلاصه کلام آنکه مفاهیم مورد تأکید این جریان نیز در میان طبقات مختلف، مفاهیمی مورد پسند است؛ اما درواقع با فرهنگ دینی جامعه عراق همخوانی ندارند. درواقع معنای مورد نظر آنها از مفاهیمی مانند برابری و اجتماع‌گرایی با معنای مورد تأیید تفکر اسلامی مغایرت دارد.

۳-۳. جریان سکولار ملی‌گرا

این جریان بیشتر به دنبال احیای هویت ملی عراق است. اگرچه در میان اسلام‌گرایانی مانند مقتدی صدر ملی‌گرایی جایگاه بالایی پیدا کرده؛ اما در این بخش منظور جریان‌های سکولار ملی‌گراست که قرابت‌های فکری به حزب منحنه بعث دارند. آنها در سال‌های اولیه پس‌اصدام به واسطه حاکمیت چند دهه حزب بعث، امکان حضور و بروز کمتری داشت؛ اما با گذشت زمان فرصت برای احیا و نقش‌آفرینی در عراق پیدا کرد. در میان سکولارهای ملی‌گرا می‌توان از حزب دمکراتیک ملی نام برد. این حزب پس از حمله به عراق در سال ۲۰۰۳ تأسیس شد. چند عراقی از جمله نصیر الجاردرجی، پسر رهبر سابق کمیل الجاردرجیو عبدالامیر عبود رحیمه از مؤسسان حزب بودند. این حزب در انتخابات ۲۰۰۵ عراق شرکت کرد و ۳۶۷۹۵ رأی کسب کرد و پس از آن همواره در سیاست و حکومت عراق نقشی مؤثر داشته است.^{۱۵} در کنار این گروه، عدنان پاچه‌چی از ملی‌گرایان جداشده از حزب بعث و مخالف صدام، پس از سقوط صدام «تجمع الدیمقراطیین المستقلین» (جمعیت دمکرات‌های مستقل) را پایه‌ریزی کرد تا از این رهگذر بتواند وارد فعالیت‌های سیاسی شود. توجه به مصاحبه‌ها و گفته‌های او در اثنای جنگ نشان می‌دهد که او خود را بهترین و تنها گزینه رهبری عراق می‌دانست (پاچه‌چی، ۲۰۰۳، ش ۸۹۵). او که فارغ‌التحصیل دانشگاه‌های آمریکایی بیروت و جورج تاون واشینگتن است، روابط خوبی با کشورهای خلیج فارس و آمریکا داشت.^{۱۶} در آخرین مجلس عراق احزاب المنتج الوطنی، الجبهه العربیة المتحدة، حزب الكتلة العراقية الحرة، المشروع الوطنی العراقی و حزب الجمهوریة الوطنیة نماینده این جریان در عراق هستند که رشد رو به تصاعدی دارند.

۴. اهداف آمریکا در عراق

حمله آمریکا به عراق با دو هدف شعاری صورت گرفت: نخست قطع ارتباط صدام حسین با القاعده و دیگری نابودکردن سلاح‌های کشتار جمعی (Whitehouse: 2002/10/7)؛ اما با گذشت حدود دو دهه پس از اشغال، تحلیل‌گران بهتر می‌توانند اهداف آمریکا از حمله را تبیین کنند. آمریکا چند هدف را در عمل دنبال کرده است:

۴-۱. اهداف سیاسی

بررسی دیدگاه‌های منتشر شده از سوی نخبگان نشان از آن دارد که مهم‌ترین اهداف آمریکا عبارت‌اند از:

اول. ترویج ارزش‌های غربی: یکی از اهداف اصلی آمریکا در حمله به عراق، برقراری مردم‌سالاری و نهادینه‌سازی ارزش‌های غربی در این کشور است. آمریکا معتقد بود که با سرنگونی رژیم صدام و جایگزینی آن با یک نظام مورد نظرش، می‌تواند الگویی برای سایر کشورهای منطقه الگویی جدید ارائه نماید و به گسترش ارزش‌های غربی در غرب آسیا دست یافته و از این طریق بتواند سلطه مورد نظرش را اثبات نماید (President Discusses Beginning of Operation Iraqi Freedom: 2011 whitehouse).

دوم. مهار ایران و محور مقاومت: آمریکا، محور مقاومت را رقیب اصلی خود در منطقه می‌داند و عراق را به‌عنوان پایگاهی برای مهار ایران در نظر گرفته است. با سرنگونی صدام، آمریکا امیدوار بود که بتواند نفوذ ایران در منطقه را کاهش دهد (Cincinnati Museum Center: 2012).

۴-۲. اهداف اقتصادی

مهم‌ترین اهداف آمریکا در این سطح عبارت‌اند از:

اول. کنترل منابع انرژی غرب آسیا: آمریکا با تسلط بر عراق به دنبال کنترل منابع نفتی این کشور و همچنین اعمال نفوذ بیشتر در غرب آسیا است. عراق از نظر ذخایر نفتی یکی از ثروتمندترین کشورهای جهان بوده و کنترل این منابع برای آمریکا از اهمیت بالایی برخوردار است (Britannica, 2024, p. 3).

دوم. ایجاد بازار جدید برای کالاهای آمریکایی: آمریکا با حمله به عراق، به دنبال ایجاد یک بازار جدید برای کالاهای خود بود. عراق پس از جنگ به بازسازی گسترده‌ای نیاز داشت و این فرصتی برای شرکت‌های آمریکایی بود تا از این طریق سود کلانی به دست آورند (Stiglitz, 2010, p. 20).

سوم. تقویت اقتصاد جهانی: آمریکا معتقد بود که باثبات کردن عراق و ایجاد یک اقتصاد آزاد در این کشور، به نفع اقتصاد جهانی خواهد بود. ثبات در عراق می‌توانست به افزایش سرمایه‌گذاری خارجی و رونق تجارت در منطقه منجر شود (Cincinnati Museum Center, 2012).

۳-۴. اهداف فرهنگی

در حوزه فرهنگی آمریکایی‌ها یک هدف اصلی را دنبال می‌نمایند که عبارت است از ترویج سبک زندگی غربی. تلاش آمریکا برای آن است تا از این طریق، بتواند زمینه وابستگی جامعه عراقی به فرهنگ آمریکایی و همچنین زوال ارزش‌های حامی فرهنگ دینی و مقاومت را فراهم سازد (فاتحی و بهار، ۱۴۰۰، ص. ۲۴۵؛ Globalize, 2020, p. 1).

۴-۴. اهداف امنیتی

در بخش امنیتی آمریکایی‌ها در پی یک هدف خاص بوده‌اند که ناظر بر صیانت از رژیم صهیونیستی است. از نظر آمریکا، رژیم صهیونیستی متحد اصلی در منطقه به‌شمار می‌آید. از این منظر، عراق چنان‌که نشان داده، می‌تواند تهدیدی برای این رژیم باشد (نک. خزعلی، ۱۴۰۲). اگرچه می‌توان اهداف دیگری در این بخش ترسیم کرد؛ اما مبنای همه آنها را حمایت از رژیم صهیونیستی شکل می‌دهد.

۵. نقش سکولارهای لیبرال عراقی در تحقق اهداف آمریکا

جریان سکولار لیبرال به واسطه مشی فکری، بیشترین قرابت را با آمریکا دارند؛ بنابراین در صورت تسلط این جریان در عراق فرصت‌های زیر برای آمریکا امکان تحقق بیشتری می‌یابد:

فرصت (۱). زمینه‌سازی برای حضور گسترده شرکت‌های آمریکایی

سکولارها با ایجاد یک محیط امن و باثبات برای سرمایه‌گذاران، می‌توانند به جذب سرمایه‌گذاری آمریکایی به عراق کمک کنند. آنها در مجلس با ارائه مشوق‌های مالی به کسب‌وکارهای خصوصی، می‌توانند به حمایت از بخش خصوصی آمریکایی در عراق کمک کنند و با فشار بر دولت عراق، می‌توانند به رونق اقتصاد بازار آزاد برای اتصال به شبکه جهانی بازار آزاد تحت سلطه آمریکا در این کشور کمک کنند. نمود این تلاش‌ها را در گزارش شبکه رسانه‌ای الحرة که مروج اندیشه‌های لیبرال در عراق است مشاهده می‌کنیم. این شبکه در ۲۷ ژوئن ۲۰۲۳ تصریح کرد که نماینده ویژه آمریکا در امور بازرگانی به همراه نمایندگان ۵۰ شرکت خصوصی آمریکایی به عراق سفر کرده و شاهد تمایل شدید عراقی‌ها به حضور شرکت‌های آمریکایی در این کشور بوده است. «دیلاور سید»، نماینده ویژه آمریکا در امور بازرگانی، در مصاحبه با شبکه «الحرة» گفت که شرکت‌های آمریکایی اهتمام جدی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های انرژی عراق دارند. وی گفت که شرکت‌های آمریکایی در مرحله پیش‌رو در پی سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیربنایی، بهداشت و درمان و به‌خصوص در استخراج گاز و انرژی‌های تجدیدپذیر و بانک‌ها هستند. سید گفت که در حال حاضر ۴۷ شرکت آمریکایی در عراق فعالیت دارد و به‌سادگی و امنیت تردد می‌کنند و افزود که «اطمینان از وضعیت امنیتی نیازمند سفرهای بیشتر هیئت‌های آمریکایی است» (Alhurra, 2023/6/27)^۷؛ برای مثال می‌توان به تحولات اقلیم کردستان اشاره داشت. در اقلیم کردستان به‌واسطه غلبه جریان‌های سکولار، سرمایه‌گذاری آمریکایی‌ها به‌راحتی صورت می‌گیرد. مایلز کاکینز^۸، سخنگوی سابق ائتلاف مبارزه با داعش به رهبری آمریکا، اکنون سخنگوی انجمن صنعت نفت اقلیم کردستان عراق شده است. او تلاش گسترده‌ای برای حضور شرکت‌های آمریکایی صورت می‌دهد که آخرین آن شرکت وسترن زاگرس آمریکاست که در ۱۸ آذر ۱۴۰۲ با انتشار بیانیه‌ای پیوستن خود به انجمن صنعت نفت اقلیم کردستان را اعلام کرد. این شرکت خود را یک شرکت خصوصی آمریکایی معرفی کرده و گفته است از سال ۲۰۰۵ تاکنون در میدان‌های نفتی گرمیان و کردامیر فعال بوده و بیش از یک میلیارد دلار برای یافتن نفت و گاز در این میدان‌ها سرمایه‌گذاری کرده

است (کردپرس، ۱۸ آذر ۱۴۰۲).^{۱۹}

در سپتامبر ۲۰۲۰ پس از اعتراضات گسترده عراقی‌ها به فساد، با جریان‌سازی سکولارهای لیبرال مانند ایاد علاوی، مقصر آن را ایران و جریان‌های اسلام‌گرا دانستن. در نتیجه پنج شرکت آمریکایی، قراردادهایی با دولت عراق در راستای کاهش وابستگی این کشور به ایران به‌خصوص در حوزه برق بستند. بنا به اعلام وزارت انرژی آمریکا، شرکت‌های هانیول، بیکر هاگز، جنرال الکتریک، استلار انرژی، و شورون قراردادهایی با مجموع ارزش هشت میلیارد دلار با وزارت برق و نفت عراق امضا کردند. قرار است کمیته مشترکی هم در راستای هماهنگی و جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی آمریکا در عراق و کاهش وابستگی این کشور به ایران در حوزه انرژی تشکیل شود. دن برویل^{۲۰}، وزیر انرژی آمریکا، طی بیانیه‌ای درباره این توافقات گفت: قراردادهای انجام شده برای آینده صنعت انرژی عراق بسیار مهم است و من مطمئنم که همان کشورهایی که باعث شدند آمریکا در حوزه انرژی خودکفا شود، تمام تلاش خود را می‌کنند تا به عراق کمک کنند که در حوزه انرژی به تمام ظرفیت خود دست یابند (ایمنا، ۱ شهریور ۱۳۹۹).^{۲۱}

فرصت (۲). توسعه فرهنگ لیبرال

سکولارهای لیبرال با استفاده از ابزار رسانه نسبت به تشویق مردم برای التزام به فرهنگ غربی تلاش می‌نمایند؛ برای مثال می‌توان به فعالیت‌های آنان در عرصه‌هایی مانند آموزش مردم‌سالاری غربی به مردم، تبیین یکسویه مفهوم حقوق بشر و شهروندی، حمایت هدفمند از سازمان‌های مدنی خاص، و مواردی از این قبیل اشاره داشت که همگی می‌توانند به قوی‌تر شدن نهادهای غربگرا در عراق کمک کنند. نمود این کمک را می‌توان در برنامه ایلپ^{۲۲} مشاهده کرد. این برنامه با حمایت احزاب سکولار لیبرال از سال ۲۰۰۷ در عراق اجرا می‌شود. در توضیح اهداف این برنامه، آمده که هدف آشناساختن نوجوانان عراقی با فرهنگ زندگی آمریکایی، آگاهی از موضوعات به‌روز جهان و تقویت برقراری ارتباط بین جوانان از جنسیت، قومیت و مذاهب مختلف است. این هدف از طریق برنامه‌های مانند بازدیدهای میدانی از مؤسسات و انجمن‌های مختلف، کلاس‌های آموزشی و گفتگو با فعالان اجتماعی انجام می‌گیرد (ارزقی، ۱۳۹۸، ص. ۲).

فرصت (۳). مبارزه با اسلام‌گرایی

سکولارهای لیبرال در دو سطح می‌توانند از طریق مبارزه با اسلام‌گرایی، به تأمین منافع آمریکا را اقدام کنند: ترغیب جوانان برای دوری از ارزش‌های اسلامی (با ارائه آموزش و فرصت‌های شغلی به جوانان عراقی که می‌تواند از پیوستن آنها به گروه‌های اسلام‌گرا جلوگیری کند)، و از طریق ترویج ایده‌های فردگرایی در جامعه عراق که به تدریج اجتماع‌گرایی مسلمانان را از تضعیف می‌نماید^{۳۳}؛ البته سکولارهای لیبرال در عراق با چالش‌های متعددی مانند: محبوبیت نیروهای مذهبی، بدبینی نسبت به اشغالگران از سوی مردم، قدرت جریان‌های اسلام‌گرا و حضور گروه‌های تکفیری روبه‌رو هستند (Benjamin, 2018, p. 9).

۵. نقش سکولارهای ملی‌گرای عراقی در تحقق اهداف آمریکا

جریان ملی‌گرا که به دنبال حفظ هویت ملی و قومی عراق و مقابله با هویت مذهبی است نیز در حوزه‌هایی برای تأمین منافع آمریکا فرصت‌سازی نموده است:

فرصت (۱). دامن زدن به اعتراضات و مخالفت عملی با جریان اسلام‌گرا

سکولارهای ملی‌گرا با همکاری با آمریکا می‌توانند در مبارزه با گروه‌های اسلام‌گرا مانند حزب الدعوه و حشدالشعبی در عراق و منطقه فعالیت کنند. مخالفت‌های احزاب ملی‌گرا با حشدالشعبی در مجلس و حمایت از حمله به کنسولگری ایران در بصره در جریان اعتراضات سال ۲۰۱۹ از نمونه‌های این فرصت برای آمریکاست (اسلامی، ۱۴۰۲، ص. ۱۱). در این سال، پس از سال‌ها ناامنی در عراق در اثر وجود داعش و حضور نیروهای مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی در عراق برای تأمین امنیت، تعداد زیادی از جوانان عراقی که بی‌زار از عقاید مذهبی بودند، به خیابان‌ها ریختند. اعتراضات ۲۰۱۹ با نام «انقلاب تشرین»^{۳۴} نیز نامیده می‌شود. هدف آنها اعتراض به ۱۶ سال فساد، بیکاری و خدمات عمومی ناکافی و ناامنی بود که بعداً به تعبیر خودشان، به فراخوان برای براندازی حکومت و توقف مداخله ایران در عراق انجامید. در همین برهه نیروهای معترض به کنسولگری ایران در کربلا و نجف حمله کردند و دونالد ترامپ^{۳۵} نیز خبر این حمله را در صفحه توییتر خود بازنشر کرد تا دست‌های پشت‌پرده

اعتراضات را نشان بدهد (بهروز، ۱۴ آبان ۱۳۹۸). اعتراضات عراق در ابتدا علیه فساد، بیکاری و مسائل اقتصادی آغاز شد؛ اما با هدایت جریان‌های سکولار ملی‌گرا، معترضان اقدامات خشونت‌آمیزی علیه جمهوری اسلامی ایران انجام دادند و خواستار خروج ایران از عراق و کاهش قدرت اسلام‌گراها شدند؛ برای مثال، ایاد علاوی، رئیس ائتلاف الوطنیه عراق از جریان‌های سکولار در این زمینه گفت: «کسانی که در اقدامات خشونت‌بار علیه تظاهرکنندگان دست دارند، از چنگ عدالت نخواهند گریخت و فریادهای محکومیت دیگر در قبال سرکوب و خشونت در ناصریه و پیش از آن در میدان‌های تظاهرات کافی نیست. کمیته‌ای از وکلا شروع به آماده‌کردن فهرست‌هایی با اسامی کسانی نموده که در این جنایت‌ها شرکت داشته‌اند و قصد دارند اسناد فوق را به دادگاه جنایی بین‌المللی ارائه دهند» (elaph: 2020/02/12). این تظاهرات نمود خودش را در انتخابات مجلس ۲۰۲۱ عراق نشان داد. ائتلاف‌های متعددی موسوم به جریان‌های مدنی که خواسته‌های سکولاری داشتند، در این انتخابات شکل گرفت و آرای مناسبی به دست آوردند (اسلامی، ۱۴۰۲، ص. ۱۵). «ائتلاف فتح» که مورد حمایت حشدالشعبی بود، در این انتخابات ۳۱ کرسی کمتر نسبت به انتخابات قبلی به دست آورد و «حزب پیشرفت» که حزبی سکولار و تازه‌تأسیس بود، با ۳۷ کرسی دومین حزب مجلس عراق از لحاظ تعداد کرسی‌ها شد (ihc: 2022/01).

فرصت (۲). تضعیف نهادها و منابع قدرت مدنی در عراق

سکولارهای ملی‌گرا در تقویت نظام حکمرانی ملی در عراق و جلوگیری از به‌کارگیری ظرفیت‌های عراق برای جبهه مقاومت و مبارزه با اسرائیل نقش داشته‌اند. این امر باعث تقویت روابط با آمریکا می‌شود. با این اقدامات، سکولارهای ملی‌گرا می‌توانند به تأمین منافع آمریکا در عراق کمک کنند و همچنین به تقویت پایداری و آرامش در منطقه به نفع طرح خاورمیانه‌ای آمریکا کمک نمایند. شاهد مثال این مدعا در مخالفت جریان‌های سکولار عراقی با حشدالشعبی در عراق و تلاش‌های پیوسته آنها برای انحلال آن اشاره کرد. در سال ۱۳۹۵ پس از تلاش بسیار احزاب ملی‌گرا، مجلس این کشور حشدالشعبی را به‌عنوان یک واحد رسمی ذیل ارتش این کشور تعریف کرد؛ اما برخی جریان‌های ملی‌گرا که خواستار انحلال کامل آن و نه ادغام بودند، جلسه مجلس برای رأی‌گیری را

تحریم کردند و یا به این طرح رأی ندادند. «اسامه نجیفی» رئیس ائتلاف «نیروهای ملی» مدعی شده که حشدالشعبی نیرویی شیعه است و تصویب این طرح نیروهای اهل سنت را از روند سیاسی عراق دور می‌کند. ائتلاف «نیروهای ملی» که بزرگ‌ترین گروه اهل سنت مجلس محسوب می‌شود؛ اعلام کرده است که تصویب این طرح به مثابه خنجری به بدنه «حضور همه گروه‌ها» است و تهدید کرد که در برابر این طرح به دادگاه فدرال عراق شکایت خواهد کرد. این در حالی است که ۲۵ تا ۳۰ هزار نفر از نیروهای حشدالشعبی از عشایر اهل تسنن هستند و بیشتر فرماندهان و نیز نیروهای ارتش که بر عملیات آزادسازی موصل نظارت دارند، اهل تسنن هستند. «ایاد علاوی» رئیس ائتلاف «الوطنیه» از جریان‌های سکولار ملی‌گرا نیز در مخالفت با این قانون گفت: عدم رأی‌دهی نمایندگان «الوطنیه» به معنای نادیده گرفتن فداکاری‌های حشدالشعبی و رزمندگان آن نیست؛ اما ما تمایلی به تعدد مؤسسات نظامی و امنیتی در عراق نداریم (تسنیم: ۸ آذر ۱۳۹۵). بدین‌سان جریان‌های سکولار ملی‌گرا با دفاع از ساختار ملی، هویت‌های اسلام‌گرا را طرد می‌کند و این دقیقاً در راستای اهداف آمریکاست.

۶. نقش سکولارهای چپ عراقی در تحقق اهداف آمریکا

گذشته از اختلافات معرفتی‌ای که جریان چپ با آمریکا دارد؛ اما در عرصه عملیاتی چند فرصت را برای آمریکا پدید آورده که عبارت‌اند از:

فرصت (۱). مقابله با قدرت‌گیری اسلام‌گرها

سکولارهای چپ و آمریکا هر دو در مبارزه با گروه‌های اسلام‌گرا مانند حشدالشعبی و احزاب شیعی درون مجلس که به واسطه جمعیت بیشتر دست‌بالا را در مجلس داشته‌اند، منافع مشترک دارند؛ به‌عنوان مثال در سال ۲۰۱۰، سکولارهای چپ با نیروهای امنیتی عراق و آمریکا اعتراضاتی علیه دولت نوری مالکی که از حامیان شیعیان بود، شکل دادند (voanews: 2010/06/21). این وضعیت در سال ۲۰۱۳ نیز موجب اعتراضاتی علیه حکومت هشت‌ساله نوری مالکی شد. در ابتدا در شهرهای سنی‌نشین اعتراضاتی علیه دولت که نخست‌وزیر شیعه داشت، شکل گرفت. سنی‌ها چپ‌گرا دولت نوری مالکی را به تبعیض علیه اقلیت سنی متهم کردند و مدعی بودند که مقررات سخت ضدتروریستی به‌طور

غیرعادلانه‌ای این اقلیت را هدف قرار داده و به‌همین دلیل ۴۴ نماینده از ائتلاف سیاستمداران چپ استعفانامه خود را به مجلس عراق ارائه دادند (bbc: 2013/12/13).

فرصت (۲). اصلاحات اقتصادی و تقسیم منابع میان جریان‌های اقلیت بیرون از قدرت
در سال ۲۰۱۹، سکولارهای چپ با همکاری سایر جریان‌های سکولار در تظاهرات ضد دولتی در عراق که خواهان اصلاحات اقتصادی و مبارزه با فساد جریان‌های اسلام‌گرا بود، مشارکت داشتند. آنها قدرت جریان‌های اسلامی درون مجلس را برنمی‌تابند و معتقدند که منابع ملی عراق صرف جریان‌های فراملی اسلامی محور مقاومت می‌شود؛ بنابراین با راه‌انداختن تظاهراتی سراسری و سردادن شعارهایی علیه ایران و محور مقاومت و ارائه طرح‌هایی مانند تضعیف حشدالشعبی، در صدد تأمین منافع خود بودند. سکولارها چپ با افزایش قدرت می‌توانند منابع عراق را برای خود و اهداف ایدئولوژیک خود صرف کنند (اسلامی، ۱۴۰۲، ص. ۱۵).

۷. خدمات سکولاریسم عراقی در راستای تحقق اهداف آمریکا

سکولارها گذشته از انواع مختلفی که در عراق دارند، در زمره نیروهای مفید برای آمریکا در راستای تحقق اهدافشان ارزیابی می‌شوند. از میان سکولارها جریان لیبرال بیشترین قربایت را با گفتمان غرب‌گرا دارد و سکولارهای چپ و ملی‌گرا اگرچه سابقه و ریشه‌های تاریخی بیشتری در عراق دارند؛ اما در جاهایی با آمریکا و اهدافش اختلاف دارند. باین‌حال می‌توان موارد زیر را به‌عنوان کاربردهای مورد نظر آمریکا از سرمایه‌گذاری روی سکولاریسم عراقی، برجسته ساخت:

۷-۱. کارویژه هویتی

سکولارهای لیبرال با نقش بالنده دین مخالف‌اند و به‌دنبال ارزش‌های غربی در عراق‌اند؛ به‌همین خاطر می‌توان گفت که کارویژه اصلی این جریان هویتی بوده و معطوف به تضعیف و زوال اسلام‌گرایی در عراق است. این کارویژه برای آمریکایی‌ها خیلی مهم است و در دو سطح خودش را نشان می‌دهد: تلاش برای تضعیف نیروهای اسلامی انقلابی در داخل عراق، و تضعیف ایران و محور مقاومت در بدنه اجتماعی و سیاسی عراق. نقش احزاب و گروه‌های سیاسی سکولار با توجه به حمایت آمریکا به‌تدریج از اولین انتخابات مجلس

در سال ۲۰۰۵ تا آخرین آن در سال ۲۰۲۱ فزونی گرفت.^{۲۶} آمریکا پس از اشغال عراق در سال ۲۰۰۳، به‌منظور دستیابی به اهداف خود در منطقه، اقدام به ساختارسازی در عراق کرد. این ساختارسازی در ابعاد مختلف از جمله نظامی - امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی انجام شد. هدف اصلی آمریکا از ساختارسازی در عراق، ایجاد کشوری بود که بتواند به‌عنوان شریکی برای آینده با آمریکا همکاری کند. برای رسیدن به این هدف، آمریکا نیاز به تغییر دولت و کارگزاران در عراق داشت تا منافع خود را در این کشور تأمین کند (جعفری هرندی، ۱۴۰۰، صص. ۱۰۵-۱۳۱).

ساختارسازی آمریکا در عراق سه جریان سکولار را در این کشور صاحب پایگاه کرد. این جریان‌ها با گفتمان اسلام‌گرایی مخالف بودند و به‌طور دائمی با آن به مبارزه می‌پرداختند. همین امر جریان سکولار را برای آمریکا مهم می‌سازد. برمر فرماندار آمریکایی در فرایند ساختارسازی چنان‌که خودش در کتاب خاطراتش اذعان می‌کند، همواره سعی داشت گفتمان‌های سکولار را وارد جریان تصمیم‌گیری عراق کند. شرایطی که برمر برای تشکیل مجلس گذاشت خود گویای نیت آمریکا است: مشارکت زنان در آن، حضور سنی‌های وطن‌پرست (که به قول برمر تعداد کمی داشتند)، مشارکت اقلیت‌های مسیحی، ترکمان و...، مشارکت ۲۰ درصدی کردها، عدم تفوق اسلام‌گرایان بر سکولارها در مجلس حکومتی (برمر، ۱۳۸۷، صص. ۶۹-۱۱۴). با این اوصاف باید اذعان کرد که آمریکایی‌ها به‌مثابه بازیگر دخیل و اشغالگر، نقش مهمی در شکل‌گیری روند سیاسی کنونی و بالطبع تأثیرگذاری بر شکاف‌های هویتی - قومی و شکل‌گیری سکولاریسم در عراق داشته‌اند.

۲-۷. کارکردهای اقتصادی و سیاسی

جریان‌های سکولار در عراق می‌توانند برای جامعه عراق و محور مقاومت پیامدهایی داشته باشند. این جریان‌ها می‌توانند در فرایند آمریکایی‌شدن جامعه عراق و تقویت نظام سیاسی - اقتصادی - فرهنگی آمریکایی کمک کنند که این امر می‌تواند منجر به استقرار یک حکومت طرفدار آمریکا کمک نماید که در تأمین منافع اقتصادی و راهبردی آمریکا در منطقه، به‌طور طبیعی نقش اساسی را خواهد داشت.

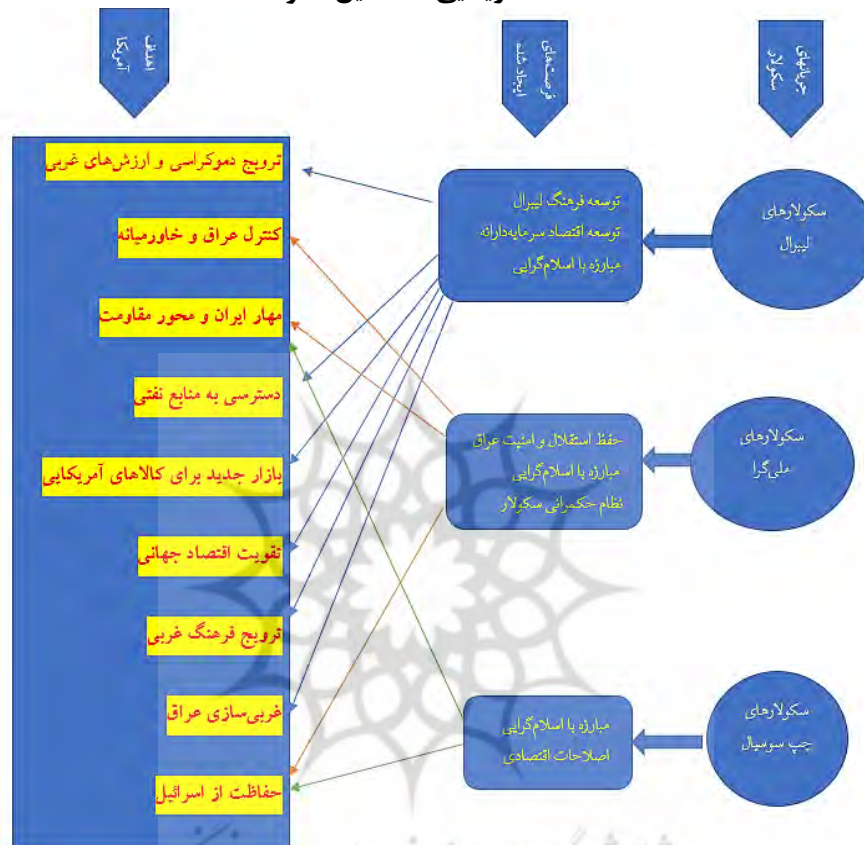
۳-۷. کاربردهای دیپلماتیک

در این سطح شاهد استفاده ابزاری از امکانات عراق در ابعاد و موضوعات مختلف توسط آمریکا هستیم که می‌تواند در نهایت زمینه نارضایتی در جامعه عراق را نیز فراهم سازد؛ برای مثال می‌توان به این موارد اشاره داشت: نقش‌آفرینی عراق در ترویج ایده‌های مدرنیته و ارزش‌های غربی، از جمله حقوق بشر غربی، آزادی جنسی، لغو قوانین دینی؛ حضور فعال دولت و مردم عراق در همکاری با نهادهای آمریکایی مانند سفارت و شرکت‌های خصوصی آمریکایی در ترویج ارزش‌های مردم‌سالارانه و حقوق بشر؛ حضور پُررنگ شرکت‌های غربی که دارای پیامدهای فرهنگی و سیاسی نامطلوب برای جامعه عراق هستند؛ تحت فشار قرارگرفتن نیروهای اسلام‌گرا و واکنش‌های آنها (نک. دانایی‌فر، ۱۴۰۲؛ Council on Foreign Relations, 2010, p. 12).

نتیجه‌گیری

عراق کشوری با اکثریت مسلمان شیعه، در سال‌های اخیر شاهد پویایی فزاینده گفتمان‌های سکولار در فضای اجتماعی و سیاسی خود بوده است. این امر ریشه در عوامل ساختارسازی آمریکا در عراق پس از اشغال این کشور دارد. رشد جریان سکولار در عراق پیامدهای متعددی برای این کشور و منطقه به همراه دارد. از یک‌سو، می‌تواند به نفع مردم‌سالاری، حقوق بشر و توسعه اقتصادی مورد نظر آمریکا حرکت کند و از سوی دیگر، ممکن است به تضعیف هویت مذهبی، افزایش تنش‌های اجتماعی و مداخله خارجی منجر شود. برای آمریکا، سکولاریسم در عراق فرصتی برای پیشبرد اهداف خود در منطقه محسوب می‌شود. چنان‌که در این پژوهش نشان داده شد، رابطه مستقیمی میان جریان‌های سکولار و اهداف آمریکا وجود دارد. جریان‌های سکولار در مبارزه با اسلام‌گرایی، ترویج ارزش‌های غربی و گسترش نفوذ اقتصادی و تأمین امنیت متحدان آمریکا در منطقه به ایالات متحده کمک شایانی می‌کنند. مجموع یافته‌های پژوهش حاضر در نمودار زیر ارائه شده است:

شکل شماره (۲): خلاصه فرصت‌های ایجاد شده توسط جریان سکولار عراقی برای تحقق اهداف آمریکایی‌ها در این کشور

(طراحی توسط نویسنده)

البته باید توجه داشت که برای محور مقاومت، سکولاریسم در عراق چالشی جدی محسوب می‌شود. این امر می‌تواند به تضعیف نفوذ مذهبی و سیاسی آنها در منطقه و مشروعیت‌زدایی از ایده آنها منجر شود. در حالی که این مقاله به بررسی فرصت‌ها سکولاریسم در عراق برای اهداف آمریکا پرداخت، ضروری است پژوهش‌های بیشتر برای درک دقیق‌تر این پویایی‌های پیچیده و پیامدهای آنها برای ثبات و امنیت منطقه‌ای صورت گیرد. از آن‌رو که در این پژوهش فرصت بررسی تهدیدات جریان‌های سکولار در عراق برای محور مقاومت فراهم نبود، این مسئله پژوهشی را به خواننده این مقاله پیشنهاد می‌شود.

یادداشت‌ها

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «عراق در نقاشی آمریکا؛ کالبدشکافی نقش و هدف آمریکا از رشد گفتمان سکولار در عراق» انجام شده در مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه‌سازان نور است.

2. <http://www.yourdictionary.com/secular>

۳. تارنمای رسمی حزب کنگره ملی عراق

<http://www.inciraq.com/Arabic/INC/1992%20INC%20Articles%20Association.htm>

۴. آمریکایی‌ها در سال ۱۹۹۱ تصور واضحی از داخل عراق نداشتند و از موضوع شیعی و سنی و ورود ایران به کارزار می‌ترسیدند. یکی از بیم‌هایی که در مطبوعات غرب نیز انعکاس یافت، این بود که می‌ترسیدند اگر نظام صدام در چهارچوب یک انقلاب مردمی شیعی و جنوبی فروپاشد، ایران فعالانه دست به کار می‌شود، از همین رو آمریکایی‌ها نیز به سرکوب انتفاضه کمک هم کردند (بنگرید به: برنامه بلا حدود، شبکه تلویزیونی الجزیره، ۲۰۰۲/۹/۱۸ در گفتگو احمد منصور با دکتر عبدالله النفیسی www.aljazeera.net).

5.

http://kurds_history.enacademic.com/250/Iraqi_National_Congress?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=fa&_x_tr_hl=en&_x_tr_pto=wapp

۶. کنگره ملی عراق در سال ۱۹۹۵ تلاش‌هایی برای تصرف موصل و تکریت انجام داد که با شکست مواجه شد. از آن موقع روابط حزب کنگره با آمریکا رو به تیرگی گذاشت به حدی که کاخ سفید بازدید چلبی از مقر سیا در لانگلی را ممنوع کرد. بنا به توصیه اداره اطلاعات انگلستان، CIA با سازمان مستقر در لندن و رقیب کنگره ملی عراق یعنی حزب الوفاق الوطنی به ریاست علاوی وارد گفتگو شد. بر خلاف کنگره که دایره عملیات خود را در خارج از عراق متمرکز کرده بود، حزب الوفاق الوطنی از تماس‌های سطح بالایی در داخل عراق با فرماندهان ارتش و سطوح بالای حزب بعث سود می‌برد. این حزب معتقد بود که کودتا می‌تواند نظرهای آمریکا و انگلیس را تأمین کند؛ لذا بر خلاف نقشه حمله کنگره ملی در سال ۱۹۹۵ این طرح از حمایت کامل سیا (CIA) و ام‌آی‌سیکس (MI6) برخوردار بود. در سال ۹۶ همایشی با حضور مقامات عالی‌رتبه اطلاعاتی و افسران سیا و ام‌آی‌سیکس، عربستان، کویت و اردن در ریاض تشکیل شد و طی آن حمایت کامل از نقشه وفاق الوطنی به عمل آمد؛ اما این نقشه با شکست مواجه شد.

7. <http://www.wifaq.com/defaultsite>

8. [usaid](http://www.usaid.gov)

۹. برای مطالعه بیشتر در این خصوص به کتاب عراق در نقاشی آمریکا نوشته نویسنده همین مقاله رجوع شود.

10. <https://www.pukmedia.com/>
<https://www.kdp.info/>
11. <https://web.archive.org/web/20211003095442/>
<https://www.rudawelections.com/english/ancamakan>
12. <https://www.yesmagazine.org/issue/issues-5000-years-of-empire/2006/05/04/in-iraq-a-place-to-be-human-first>
13. http://www.hekmatist.com/TV_Program.htm
14. <https://web.archive.org/web/20120712163043/http://rahetudeh.com/rahetude/2011/02nov/1/aragh.html>
15. <https://www.3almani.org/spip.php?breve1126>
16. http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/news/newsid_3830000/3830489.stm
17. <https://www.alhurra.com/usa/2023/06/27>
- مسئول آمریکایی لـ "الحرّة": الشركات الأميركية مهتمة بالاستثمار في الطاقة والصحة بالعراق
18. Miles Coggins
19. <https://www.kurdpress.com/news/2764189>
20. Dan Brouillette
21. imna.ir/x5LnY

سرمایه‌گذاری شرکت‌های آمریکایی برای کاهش وابستگی عراق به ایران

22. IYLEP- Iraqi Young Leaders Exchange Program

۲۳. با رجوع به تارنمای آژانس توسعه آمریکا به‌خوبی میزان و شیوه این برنامه‌ها قابل مشاهده است. یکی از این برنامه‌ها که با حمایت سکولارها با هدف خشکاندن فرهنگ اسلامی در عراق اجرا می‌شود، برنامه ایلپ است که به ترویج فرهنگ لیبرال آمریکایی در میان جوانان عراقی می‌پردازد. برای مطالعه بیشتر به تارنمای زیر مراجعه کنید:

<https://www.usaid.gov/iraq>

۲۴. نام رومی ماه شروع اعتراضات است که معادل مهرماه در شمسی است.

25. Donald Trump

۲۶. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش چشم‌انداز جریان‌های مدنی در سپهر عراق نوشته حمید اسلامی، مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه‌سازان نور، ۱۴۰۲.

کتابنامه

آشوری، داریوش (۱۳۸۱). فرهنگ علوم/انسانی. تهران: نشر مرکز.

ارزقی (۱۳۹۸). آیلپ چیست؟ منتشر شده در تارنمای: <https://iswnews.com/23368>

اسدی، علی‌اکبر (۱۳۹۴). روند دولت - ملت‌سازی در عراق جدید و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران: اندیشه‌سازان نور.

- اسلامی، حمید (۱۴۰۲). چشم‌انداز جریان‌های مدنی در سپهر عراق. تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه‌سازان نور.
- انصاری بارده، رضا؛ حسین‌زاده، وحید و نیلی، مقداد (۱۴۰۲). پیشران‌ها و پسران‌های داخلی حضور عراق در محور مقاومت. نشریه علمی دانش سیاسی، ۱۹ (ویژه‌نامه اول مقاومت)، ۵۰-۲۳.
- برمر، پل (۱۳۸۷). مأموریت من در عراق: خاطرات پل برمر، اولین حاکم غیرنظامی آمریکا در عراق. ترجمه میرحسن رئیس‌زاده، تهران: آبی.
- بريجانيان، ماری (۱۳۷۱). فرهنگ اصطلاحات فلسفه و علوم اجتماعی. ویراسته بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- تسنیم، نه بزرگ، پارلمان عراق به مخالفان حشدالشعبی، ۸ آذر ۱۳۹۵، پیوند دسترسی: <https://tn.ai/1252673>
- جعفری هرندي، اميررضا (۱۴۰۰). ساختارسازی آمریکا در عراق و پیامدهای آن بر امنیت ملی این کشور. آفاق امنیت، ۱۴ (۵۲)، ۱۰۵-۱۳۱.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۸). هلال شیعی: فرصت‌ها و تهدیدها برای جمهوری اسلامی ایران. نشریه علمی دانش سیاسی، ۱۵ (۱)، ۱۵۲-۱۹۲.
- دانایی‌فو، حسن (۱۴۰۲). جریان‌های سکولار در عراق و نفع آن برای آمریکا. مصاحبه نویسنده با سفیر سابق ایران در عراق ۱۳۸۸-۱۳۹۶.
- رحیمی مقدم، فائزه و عباسی‌زاده فتح‌آبادی، مهدی (۱۴۰۲). تحلیل تکنیک‌های رسانه‌ای قدرت محور داعش. نشریه علمی دانش سیاسی، ۱۹ (۱)، ۱۰۵-۱۲۴.
- الزیدی، حسن لطیف (۱۳۹۵). عراق در جست‌وجوی آینده. ترجمه علی شمس، تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه‌سازان نور.
- سروش، عبدالکریم؛ شبستری، مجتهد؛ ملکیان، مصطفی؛ کدیور، محسن (۱۳۸۱). سنت و سکولاریسم. تهران: نشر صراط.
- سهرابی، محمد؛ اشرفی، امراه و کریمی، مرتضی (۱۳۹۵). کالبدشناسی احزاب و گروه‌های سیاسی عراق و تأثیر آنها بر روابط ایران و عراق. مطالعات روابط بین‌الملل (پژوهشنامه روابط بین‌الملل)، ۹ (۳۴)، ۱۶۹-۱۹۷.
- سیمبر، رضا؛ فاضلی، سامان و رضاپور، دانیال (۱۴۰۰). منابع قدرت هوشمند جمهوری اسلامی ایران در عراق پس‌داعش و تهدیدهای پیش‌رو. نشریه علمی دانش سیاسی، ۱۷ (۲)، ۳۸۳-۴۰۶.

شمس‌الدینی، سعید؛ مرتضوی، سیدخدایار و نوابخش، مهرداد (۱۴۰۰). پیوند پلورالیسم و فدرالیسم با تأکید بر دموکراسی انجمنی (مطالعه موردی: عراق جدید). *دانش سیاسی*، ۱۷(۱) (پیاپی)، ۱۳۹-۱۶۲.

شیخ عطار، علیرضا (۱۳۸۲). *کردها و قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای*. جلد اول «عراق»، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.

طهرانی‌زاده، نیلوفر؛ احمدی، حمید و ذاکریان امیری، مهدی (۱۴۰۱). آیت‌الله سیدعلی سیستانی، واقع‌گرایی اسلامی، صلح و امنیت در عراق. *نشریه علمی دانش سیاسی*، ۱۸(۱)، ۱۵۱-۱۷۲.

العالم، نوید بهروز، پشت‌پرده‌های حمله به کنسولگری ایران در کربلا، ۱۴ آبان ۱۳۹۸، پیوند دسترسی: <https://fa.alalam.ir/news/4538036>

فاتحی، احمد و بهار، مهری (۱۴۰۰). استعمار فرهنگی ایالات متحده آمریکا در عراق؛ مطالعه موردی صفحات فیسبوک آمریکایی. *مطالعات قدرت نرم*، ۱۱(۴)، ۲۴۳-۲۶۲.

قیس الخزعلی، هدف آمریکا از حضور در عراق محافظت از رژیم صهیونیستی است، ۱ شهریور ۱۴۰۲، پیوند دسترسی: mehrnews.com/x32Tby

کمالی گوکی، محمد (۱۴۰۲). *عراق در تقاطع آمریکا*. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.

گراهام، جرج (۱۳۹۴). *کارکردگرایی* (از مجموعه دانشنامه استنفورد). ترجمه یاسر پوراسماعیلی، تهران: ققنوس.

مصاحبه الشرق الاوسط با عدنان پاچه چی ۶ آوریل ۲۰۰۳، شماره ۸۸۹۵.

"Centrist Kurdish Groups Emerge in Northern Iraq", The Weekly Middle East Reporter, 20 February 2010

Austin, Andrew (2005). *War Hawks and the Asia and Middle East policy*. Devastating Society, London: Pluto.

Benjamin Isakhan, Shamiran Mako (2018). *Democracy in Iraq: History, Politics, Discourse*. London: Routledge.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Iraq War." Encyclopedia Britannica, 11 Jun. 2024, <https://www.britannica.com/event/Iraq-War>. Accessed 13 July 2024.

Council on Foreign Relations (2010). *The Role of the U.S. in Promoting Democracy and Secularism in Iraq*.

Globalize DC. (2020). Iraqi Young Leaders Exchange Program (IYLEP). (Retrieved March 7, 2020): <https://www.globalizedc.org/iraqi-young-leaders-exchange-program-iylep>

Holyoake, G.J. (1896). *English Secularism: A Confession of Belief*. Library of

Alexandria.

<http://arabic.cnn.com/2003/middle-east/4/16/free-iraqi.forcos/index.html>.

[http://kurds_history.enacademic.com/250/Iraqi_National_Congress?_x_tr_sl=en](http://kurds_history.enacademic.com/250/Iraqi_National_Congress?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=fa&_x_tr_hl=en&_x_tr_pto=wapp)

http://moheet.com/temp/falouga-2005_3alawy02.asp

http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/news/newside_3830000/3830489.stm

http://www.hekmatist.com/TV_Program.htm

[http://www.inciraq.com/Arabic/INC/1992%20INC%20Articles%20Association.](http://www.inciraq.com/Arabic/INC/1992%20INC%20Articles%20Association.htm)

<http://www.wifaq.com/abouta.htm>

<http://www.wifaq.com/defaultsite>

<http://www.yourdictionary.com/secular>

<https://elaph.com/Web/News/2020/02/1281589.html>

[https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-](https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html)

[8.html](https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html)

<https://ihec.iq/wp-content/uploads/2022/01>

<https://ihec.iq/wp-content/uploads/2022/01>

<https://ihec.iq/wp-content/uploads/2022/01>

[https://www.bbc.com/persian/world/2013/12/131231_124_iraq_parliament_r](https://www.bbc.com/persian/world/2013/12/131231_124_iraq_parliament_ramadi)

[amadi](https://www.bbc.com/persian/world/2013/12/131231_124_iraq_parliament_ramadi)

<https://ir.voanews.com/a/iraq-protest-2010-06-21-96798474/119790.html>

[https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/new/doc%2012/President%20](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/new/doc%2012/President%20Bush%20Outlines%20Iraqi%20Threat.htm)

[0Bush%20Outlines%20Iraqi%20Threat.htm](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/new/doc%2012/President%20Bush%20Outlines%20Iraqi%20Threat.htm)

[https://web.archive.org/web/20120712163043/http://rahetudeh.com/rahetude/20](https://web.archive.org/web/20120712163043/http://rahetudeh.com/rahetude/2011/02nov/1/aragh.html)

[11/02nov/1/aragh.html](https://web.archive.org/web/20120712163043/http://rahetudeh.com/rahetude/2011/02nov/1/aragh.html)

<https://www.3almani.org/spip.php?breve1126>

[https://www.alhurra.com/usa/2023/06/27:](https://www.alhurra.com/usa/2023/06/27/)

مسئول آمریکایی لـ "الحرّة": الشركات الأميركية مهتمة بالاستثمار في الطاقة والصحة بالعراق

<https://www.britannica.com/topic/secularism>

<https://www.kdp.info/>

<https://www.kurdpress.com/news/2764189>

<https://www.pukmedia.com/>

<https://www.usaid.gov/iraq>

[https://www.yesmagazine.org/issue/issues-5000-years-of-empire/2006/05/04/in-](https://www.yesmagazine.org/issue/issues-5000-years-of-empire/2006/05/04/in-iraq-a-place-to-be-human-first)

[iraq-a-place-to-be-human-first](https://www.yesmagazine.org/issue/issues-5000-years-of-empire/2006/05/04/in-iraq-a-place-to-be-human-first)

سرمایه‌گذاری شرکت‌های آمریکایی برای کاهش وابستگی عراق به ایران: imna.ir/x5LnY

Stiglitz, Joseph E. & Bilmes, Linda J. (5 September 2010). The true cost of the Iraq war: \$3 trillion and beyond. Washington Post. Retrieved 6 December 2017.

The Future of Iraq: Secularism or Islamism? by Toby Dodge, Chatham House, April 2023.